

УДК 726.71(497.16 Пљевља)(091)

Др Сања ПАЈИЋ
Филолошко-уметнички факултет
Универзитет у Крагујевцу

ПРИЛОГ ПОЗНАВАЊУ ИСТОРИЈЕ МОНАСТИРА ДУБОЧИЦЕ¹

АПСТРАКТ: Манастир Дубочица у близини Пљеваља настао је 1565. како је наведено у ктиторском натпису. Четири врсте историјских извора бележе податке о манастиру и његовом братству: натписи у самој цркви, записи у рукописним књигама, документа на турском језику, сачувана у архиву манастира Св. Тројице код Пљеваља и описи из 19. века. На основу тренутно доступних извора може се у извесној мери реконструисати живот манастира и пратити његов настанак и просперитет (друга половина 16. века), борба за опстанак и формирање уметничке целине (17. век) и на крају гашење (18. век) и претварање у парохијску цркву (19. век).

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Манастир Дубочица

Манастир Дубочица са црквом посвећеном св. Николи налази се у селу Отиловићкод Пљеваља (Црна Гора).² Због изградње Термоелектране Пљевља и вештачког акумулационог језера манастир је 1983. дислоциран из долине реке Њехотине на садашње место.³ У досадашњој науци манастир Дубочица забележен је пре свега у прегледима, отуда овај недовољно про-

¹ Овај рад је део истраживања која се изводе иа пројекту 178018 који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

² Све одреднице у тексту су територијалне а не државно-политичке у смислу држава насталих крајем 20. века на тлу некадашње Југославије (Социјалистичке Федеративне Републике Југославије).

³ Целокупна документација везана за дислокацију споменика чува се у *Републичком заводу за заштиту споменика културе Црне Горе* на Цетињу

учени споменик није добио своје право место у стручној литератури.⁴

После премештања, црква је у потуности саграђена од новог материјала јер се због лошег стања првобитни није могао искористити.⁵ То је једнобродна засведена грађевина са прислоњеним луковима, јасно одељеном припратом на западу и полукружном апсидом на истоку.⁶ Дислокација се посебно лоше одразила на живопис коме прети опасност од потпуног нестанка. Из сликарске декорације издваја се развијен циклус патрона храма, св. Николе, сачуван на зидовима и сводовима припрате.⁷ Дубочички мајстор, припадник локалне радионице, не показује много инвентивности у типовима фигура али га одликује одређено осећање за волумен.⁸ У уну-

⁴ Основне податке о манастиру доносе прегледи: В. Петковић, *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа*, Београд 1950, 109; С. Петковић, *Зидно сликарство на подручју Пећке патријаршије 1557–1614*, Нови Сад 1965, 92 нап. 116, 141, 165–166; О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984, 96; С. Петковић, *Српска уметност у XVI и XVII веку*, Београд 1995, 90; Т. Пејовић, *Манастири на тлу Црне Горе*, Београд 1995, 229–234; С. Раичевић, *Сликарство Црне Горе у новом вијеку*, Подгорица 1996, 78–79; Ч. Марковић – Р. Вујичић, *Споменици културе Црне Горе*, Нови Сад – Цетиње 1997, 309–310; Т. Поповић, *Манастир Дубочица (Трагом историјског родослова)*, Брезнички записи 9–10, Пљевља 1998, 43–51; С. Петковић, *Културна баштина Црне Горе*, Нови Сад 2003, 42–43; *Историја Пљеваља*, Пљевља 2009, 634–636 (Р. Р. Манојловић); Т. Пејовић – А. Чиликов, *Православни манастири у Црној Гори*, Подгорица 2011, 318–325.

⁵ *Историја Пљеваља*, 634 (Р. Р. Манојловић).

⁶ За архитектонске одлике грађевине, в. В. Кораћ – В. Ј. Ђурић, *Цркве с прислоњеним луковима у старој Херцеговини и дубровачко градитељство XV–XVII века*, Зборник Филозофског факултета VIII–2, Београд 1964, 561–599, посебно 570–571; М. Шупут, *Српска архитектура у доба турске власти 1459–1690*, Београд 1984, 61; иста, *Споменици српског црквеног градитељства XVI–XVII века*, Београд 1991, 75–76.

⁷ Циклусу св. Николе у сликарству Дубочице посвећена је посебна студија С. Рајић, *The Cycle of St. Nicholas in the Monumental Paintings of Monastery Dubočica*, *Byzantinoslavica* 72, Prague 2014, (у штампани).

⁸ У његовим стилу запажа се зависност од уметности коју је неговала мајсторска радионица активна на овим просторима између треће и пете деценије 16. века, када су фрескописане горње зоне цркве св. Николе у Бијелом Пољу, познатије као Никољаци (Црна Гора) и зидови данас непостојећег манастира Тријебањ код Стоца (Босна и Херцеговина). Нова сазнања везана за рад ове радионице и за датовање наведених целина доноси С. Пејић, *Сликари из Приморја у Полињу током прве половине 16. века*, Осам векова манастира Милешеве, књ. 1, Београд 2013, 380, са старијом литературом. У стручној литератури изнета је претпоставка да је зограф из Дубочице осликао 1568. Преображењску цркву манастира Будисавци код Пећи (Косово и Метохија), задужбину патријарха Макарија Соколовића, в. С. Петковић, *Зидно сликарство*, 141, 169, али се мора нагласити да је услед знатних оштећења оба фреско-ансамбла компаративна анализа отежана, чиме је и доношење сигурнијих закључака непоуздано.

трашњости здања истиче се амвон од разнобојног камена, док Богородичино коло и полијелеј, као и иконостас у дуборезу, припадају 17. веку.⁹

Историја Дубочице није систематски истражена.¹⁰ Четири врсте историјских извора бележе податке о манастиру и његовом братству: натписи у самој цркви¹¹ и записи у рукописним књигама;¹² потом документа на турском језику сачувана у архиву манастира Св. Тројице код Пљеваља, што је истовремено и далеко најбројнија скупина, али је нажалост само мањи број докумената преведен са турског језика и публикован у целости.¹³ Нешто података пружају и белешке путописаца и првих истраживача старина током 19. века.¹⁴ На основу тренутно доступних извора може се у извесној мери реконструисати живот светиње.

Оснивање манастира и преписивачки центар –16. век

Податак о настанку манастира добро је познат у науци.¹⁵ Натпис изведен фреско-техником у десет редова на западном зиду наоса, над улазним вратима, у потпуности је читак, са једним мањим оштећењем. Из њега се сазнаје да је црква Св. Николе подигнута „трудом и подвигом Павла игу-

⁹ Т. Поповић, *нав. дело*, 49; Т. Пејовић, *нав. дело*, 233; *Историја Пљеваља*, 636 (Р. Р. Манолјовић). За иконостас посебно, в. М. Живковић, *Иконе бококторског сликара Димитрија у манастиру Дубочици код Пљеваља*, Саопштења 44, Београд 2012, 163–188, са старијом литературом.

¹⁰ В. нап. 4.

¹¹ Натписе је публиковао Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, 1, Београд 1982, бр. 648, 1117, 1753, 1754; за последња два уп. М. Живковић, *нав. дело*, 168. Такође, в. даље у тексту.

¹² Записи су укључени у корпус Љ. Стојановић, *нав. дело*, 1, бр. 889, 892 и *исто*, 2, Београд 1983, бр. 4346 (недатиран).

¹³ Списак докумената са изводима на српском језику публиковао је А. Пејатовић, *Списак фермана, бурунџија, хуџета итд. за манастире Света Тројица, Бања, Марџиће, Довоља и Дубочица који се налазе у архиви манастира Св. Тројица код Пљеваља*, Споменик СКА 39, Други разред 35, Београд 1903, при чему се у следећим документима помиње манастир Дубочица или је утврђено да се односе на њега: 320–324, 326–327, 330, 333, 335–338, 343, 345–347, 478. Мањи део докумената превео је и објавио Ф. Барјактаревић, *Турски документи манастира Свете Тројице код Пљеваља (са 6 факсимила)*, Споменик СКА 79, Други разред 62, Београд 1936, документа бр. 5, 15, 20, 24, 43, 97, 98 и 107.

¹⁴ А. Ф. Гиљфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији*, Сарајево 1972 (прво издање 1859), 238–239; С. Косановић, *Српске старине у Босни. Неколике биљешке*, ГСНД 12, Београд 1871, 179–180.

мана и јеромонаха” са братством, којима су се у живописању цркве, окончаном 7. августа 1565. придружили и „православни хришћански житељи” из околине. Посвета св. Николи није никакав реткост у ово доба, напротив: снажно утемељен у српском народу током средњег века, култ св. Николе добио је на замаху после обнове Пећке патријаршије, о чему сведоче многобројни храмови подигнути у његову част.¹⁶

Година наведена у натпису сведочи да је манастир настао у доба Макарија Соколовића, првог патријарха поново успостављене српске патријаршије (1557) у доба турократије на овом тлу.¹⁷ Обнову духовног живота пратили су велики радови на значајним светињама које је патријарх Макарије предузео; извори пружају податке да су се паралелно обнављали па чак и градили мањи храмови, свакако уз претходно добијену дозволу од турских власти.¹⁸ С обзиром на то да је у ктиторском натпису Дубочице јасно наведено да је подигнута „от основанија”, то упућује да је мала црква изграђена у целости.¹⁹ Наведени круг сунца (16) и круг месеца (4) одгова-

¹⁵ Ктиторски натпис објавио је у изводу А. Ф. Гиљфердинг, *нав. дело*, 238–239, док је нешто каснијематпис прочитао али не у потпуности коректно С. Косановић, *нав. дело*, 179. Најтачније читање доноси Љ. Стојановић, *нав. дело*, 1, бр. 648. Фотографија натписа је публикована у Т. Пејовић, *нав. дело*, сл. настр. 234. Део натписа али са грешкама доноси и Т. Поповић, *нав. дело*, 142.

¹⁶ М. Пурковић, *Светитељски култови у старој српској држави према храмовном посвећењу*, Богословље XIV, св. 2, Београд 1939, 156–157, 161–162, 166–168, 172–174; Ј. Радвановић, *Култ Светог Николе – кратак преглед*, Свети Никола, житије и чуда у српској уметности, Београд 1987, 11–12, са старијом литературом; за култ св. Николе у доба турске преласти, в. С. Петковић, *Зидно сликарство*, 68, 92.

¹⁷ О патријарху Макарију и његовој делатности, в. С. Пејић, *Манастир Св. Никола Дабарски*, Београд 2009, 120–121, 154–155, са старијом литературом.

¹⁸ Турска власт је давала дозволе за обнову манастира и цркава ако су постојале од „старина” тј. пре турског освајања, а ређе и за изградњу нових, в. С. Петковић, *Зидно сликарство*, 47–49; М. Шупут, *Српска архитектура у доба турске власти*, 29–30; О. Зиројевић, *нав. дело*, 27–31; Е. Миљковић Бојанић, *Верски односи у пљевљанском крају у првом веку османске владавине*, Гласник Завичајног музеја 3, Пљевља 2002, 63–72. Неке примере нових сакралних објеката наводи и С. Пејић, *Манастир Пустућа*, Београд – Ваљево 2002, 25.

¹⁹ У истом смислу пишу Ж. Шћепановић, *Средње Полимље и Потарје: историјско-етнолошка расправа*, Београд 1979, 83 и Е. Миљковић Бојанић, *нав. дело*, 70. Да је реч о обнови старијег здања сматра део аутора, нпр. С. Петковић, *Манастир Света Тројица код Пљеваља*, Београд 1974, 18; Т. Поповић, *нав. дело*, 45. Локалну легенду да манастир потиче из доба Немањића препричавају Т. Пејовић, *нав. дело*, 230–231; Т. Поповић, *нав. дело*, 43–44; *Историја Пљеваља*, 634 (Р. Р. Манојловић); Т. Пејовић – А. Чиликов, *нав. дело*, 318.

рају години 1564. а не 1656. но неслагања овог типа у елементима датума нису никаква реткост.²⁰ Колико времена је протекло између градитељских и сликарских радова не зна се: уобичајена пракса је била да се црква ослика убрзо по изградњи, али има примера, истина нешто каснијих, да је између изградње и живописања чак и малих грађевина налик дубочичкој цркви могла да протекне деценија, па и знатно више од тога.²¹

Колективно ктиторство у ово време није било никакав изузетак.²² Игуман и јеромонах Павле је једини поменут по имену. Сва је прилика да се још један, нешто познији документ, односи на исту личност. Наиме, у октобру 1569. пријеполски кадија издао је решење којим се „калуђеру Павлу” из манастира Дубочице додељује напуштени посед (баштина) Ивка сина Марића, у селу Селац кричке нахије пријеполског кадилука, уз обавезу плаћања влашког пореза.²³ Калуђер Павле се извесно може идентификовати са истоименим ктитором манастира, чији је напор да обезбеди приходе неопходне за живот манастира очигледан.

Да је манастир Дубочица већ крајем 16. века имао и преписивачку радионицу, сведоче записи у више рукописних књига. Најстарије сигурно

²⁰ Део датума који се тиче круга месеца 4, иако је јасно читљив на почетку последњег реда текста, не наводи ни један објављени препис ктиторског натписа, в. нап. 15.

²¹ С. Петковић, *Културна баштина Црне Горе*, 44, сматра да је црква манастира Дубочице сазирана око 1562. Када се ради о времену који је могло да протекне између градње и осликавања цркве, инструктивни су примери манастира Подврх код Бијелог Поља, који је саграђен 1606/07. а фрескопан 1613/14. (в. А. Сковран, *Црква манастира Светог Николе у Подврху*, Манастир св. Николе у Подврху 1606–2006, Београд 2006, 120; више о овом манастиру са литературом, в. С. Пајић, *Циклус Св. Николе у Подврху: програмске и иконографске особености*, Турђеви Ступови и Будимљанска епархија, Беране – Београд 2011, 615–630) и Благовештења под Кабларом, саграђеног 1602. али живописаног тек 1633. (в. С. Пејић – Б. Пешић, *Благовештење кабларско. Првобитна просторна структура и ентеријер*, Зограф 24, Београд 1995, 91–105).

²² О ктиторству у доба турократије, в. О. Зиројевић, *нав. дело*, 33–35, посебно 34; уп. М. Шупут, *Српска архитектура у доба турске власти*, 37, која као ктитора наводи само игумана Дубочице, иако натпис јасно сведочи о групном ктиторству. Да су у позновизантијско време и касније читава села могла бити колективни ктитори, в. S. Kalopissi-Verti, *Church Foundations by Entire Villages (13th–16th C.)*. *A Short Note*, ЗРВИ 44/1, Београд 2007, 330–340.

²³ Ф. Барјактаревевић, *нав. дело*, бр. 5, који је сагласан са А. Пејатовић, *нав. дело*, бр. 338, а не 339 како Барјактаревевић наводи. Ова одлука имаће важну улогу приликом судског спора из 1737, в. даље у тексту. Поменуторешење коментарише и Ж. Шћепановић, *нав. дело*, 82–83. Што се тиче документа који наводи А. Пејатовић, *нав. дело*, бр. 339, из белешке „дубочичке земље Новакове” не може се закључити када је настао и нашта се тачно односи.

датиране записе у два mineја, данас у ризницама манастира Гомионица и Крка, оставио је преписивач „смерни јеромонах Исаија”; оба носе годину 1598, с тим што се у другом запису помиње и игуман дубочички јеромонах Јевстратије.²⁴ Игуманову бригу за манастир потврђује и један турски документ: управо он је средином априла 1600. донео царску заповест из бело-варског зимовника султана Мехмеда III пријеполском кадији. Заправо, како стоји у ферману, „калуђер Је(в)стратије” добио је дозволу да се обнови манастир који је „одвећ склон паду”, уз познати услов да се оправи „према првобитном стању” те да не сме да се „под овим изговором гради више него што је било од старине”.²⁵ Часна фетва на коју се Јевстратије позвао на Порти можда се крије у архиви Св. Тројице пљеваљске међу документима која нису преведена. Податак да је манастир морао бити поправљен релативно брзо након настанка упућује да ктитори, скромног материјалног стања, нису били у могућности да обезбеде трајнији и скупљи материјал приликом изградње.

Још један запис би се могао повезати са Дубочицом. У ризници Св. Тројице пљеваљске сачувано је четворојеванђеље које је у лето 1595, у „љу-та и прескрбна времена” презвитер Аврам преписао у селу Бољанићи између Пљеваља и Чајнич. Књигу писану у „великој нужди и скрби” храму св. Николе приложила је Маргарита из наведеног села.²⁶ С обзиром на то да је наведена само посвета храма коме је драгоцен књига дарована али не и место где се налазио, није могуће поуздано потврдити да се ради о дубочичком манастиру, иако би се могло помишљати да је у питању управо ова светиња. Чињеница да је рукопис сачуван у архиву пљеваљског манастира не изненађује, јер је у науци већ указано да је по напуштању манастира Дубочице његова имовина пренета у Св. Тројицу код Пљеваља.²⁷

Манастирска библиотека, осим богослужбених књига, садржала је и друга дела важна за живот и црквено устројство: Законик односно Синтагма

²⁴ Ј. Стојановић, *нав. дело*, 1, бр. 889 (за исправку текста в. *исти*, 4, бр. 6469) и 892.

²⁵ Ф. Барјактаревих, *нав. дело*, бр. 15, уп. А. Пејатових, *нав. дело*, бр. 337. Такође, Ж. Шћепановић, *нав. дело*, 84.

²⁶ Ј. Стојановић, *нав. дело*, 1, бр. 874 и 875, уп. В. Мошин, *Тирилски рукописи манастира Св. Тројице код Пљеваља*, Историјски записи 14, Цетиње 1958, бр. 14 (стари бр. 15), 238–239. У истом рукопису налази се и чувени запис о спаљивању моштију св. Саве, са годином 1599, в. *исто*, бр. 876. Да је у питању црква св. Николе у Дубочици помишља В. Петковић, *нав. дело*, 109, нап. 1456, али као приложника погрешно именује презвитера Гаврила.

²⁷ Да ово није био никакав изузетак, в. С. Петковић, *Манастир Св. Тројица код Пљеваља*, 99

Матије Властара, датован у 16. век, припадала је управо Дубочици, како се наводи у најстаријем од неколико забележених записа.²⁸

Борба за опстанак и украшавање – 17. век

Док је другу половину 16. века обележила консолидација српске цркве спроведена уз пристанак отоманске власти, већ крај овог и наредно столеће донеће погоршање опште ситуације, што ће осетити и братство манастира Дубочице.²⁹

Током 17. века, због проблема са локалним муслиманским моћницима, монаси су се више пута жалили врховним властима која је доносила одлуке у корист манастира. Тако је 24. јуна 1617. издата исправа којом се потврђује да је манастир ранијим царским наређењем, као и цело село Матаруге, ослобођен од „уконачивања војвода и намета”.³⁰ Биће да ова повластица није поштована, јер су монаси искористили боравак младог султана Османа II у београдском зимовнику да крајем септембра 1618. добију ферман којим се санџак-беговим војводама, субашама и осталој пратњи забрањује да „узимају бадава и бесплатно пићу, храну, овце и јагњад од калуђера поменуте цркве”, уз претњу казном за оне који се оглуше о заповест.³¹

Изгледа да невоље ипак нису биле такве да би омеле украшавање цркве. На дубочичком иконостасу још увек стоји резбарени крст од чије позлате и бојеног слоја једва да је ишта остало. Доњи руб оперважен је траком на којој се чита да је настао 1622. у доба патријарха Пајсија и полухерцеговачког митрополита Лонгина, добро познатих историјских личности, док о игуману Ананију и дародавцу проигуману Јоакиму (Иакиму) нема вести које би се могле пратити у познатим историјским изворима.³² Време настанка престоних икона и северног надверја, са пажљиво забележеним али данас

²⁸ Љ. Стојановић, *нав. дело*, 2, бр. 4346, датује рукопис широко у 16–17. век, уп. В. Мошин – С. Траљић, *Гирилски споменици у Босни и Херцеговини*, Наше старине 6, Сарајево 1959, 78, опис 26, бр. 8 (стари бр. 13), где су осим овог наведени и познији записи из 18. и 19. века.

²⁹ Детаљније о друштвено-економској ситуацији, као и односу Османског царства према српској православној цркви у овом подручју од 16. до 19. века, в. Ж. Шћепановић, *нав. дело*, 78–210.

³⁰ Ф. Барјактаревић, *нав. дело*, бр. 20, уп. А. Пејатовић, *нав. дело*, бр. 336.

³¹ Ф. Барјактаревић, *нав. дело*, бр. 24, уп. А. Пејатовић, *нав. дело*, бр. 347.

³² Натпис је објавио Љ. Стојановић, *нав. дело*, 1, бр. 1117, уп. М. Живковић, *Иконе боко-каторског сликара Димитрија*, 168, нап. 33.

оштећеним именима ктитора, вероватно сељана из околине манастира, као и Благовести на царским дверима, остаје неизвесно.³³

Следећа деценија донела је нова искушења.³⁴ Узнемиравање и проблеми са порезом нагнали су житеље села Селца и монахе Дубочице да се у јуну 1640. у београдском зимовнику обратe највишој власти.³⁵ Са нескривеним незадовољством, султан Ибрахим I пише херцеговачком санџак-бегу и пријепољском кадији да су „зулумћари сада испружили руке”, тако да је „речени манастир опустео, његове земље су такође опале и остале без приноса”, док се сељани „растурају и расељавају”. Зато уз заповест да се поштују раније одлуке, те да се од сељана и манастира не узима више него што је разрезано,³⁶ наређује својим намештеницима да се побрину да се овакве ситуације не понове.

У другој половини столећа, захваљујући помоћи приложника, радови на унутрашњости цркве нису запостављени. На веома оштећеном натпису на архитраву иконостасне преграде разазнаје се година 1677/78. и титула кнеза коју је носио дародавац, али је неизвесна природа поклона који је учинио манастирској цркви.³⁷ У његовом продужетку је нешто познији натпис из година између 1682–90. када је на иконостас постављен Деизисни чин и икона Недреманог ока на централном надверју који су и данас на првобитним местима. Иконе су урађене за време игумана Теодосија, док је

³³ Претпоставку о могућем датовању наведених дела за која сматра да су рад једног уметника у ране деценије 17. века, тачније у време настанка сликаног крста или чак и нешто раније, износи М. Живковић, *Иконе бококторског сликара Димитрија*, посебно 167–169.

³⁴ У запису од 25. јула 1643, забележеном на једном хиландарском пслатиру, стоји да је књига „старог Леонтија, што беше слеп, из Дубочице”: нашавши у Хиландару „расипан” Леонтијев псалтир, поп Дионисије дао је да се рукопис повеже 1634, да би га потом носио са собом током многобројних путовања, уз завештење светогорској обитељи, в. Љ. Стојановић, *нав. дело*, 1, бр. 1267. С обзиром на то како је запис конципиран, могло би се помишљати да је Леонтије био дубочички калуђер који се потом обрео у Хиландару, али нема довољно података да би се ово и тврдило.

³⁵ Ф. Барјактаревић, *нав. дело*, бр. 43, уп. Ж. Шћепановић, *нав. дело*, 112–113, 115.

³⁶ У случају манастира ради се о суми од 380 акчи, в. претходну нап.

³⁷ Љ. Стојановић, *нав. дело*, 1. бр. 1753, уп. М. Живковић, *Иконе бококторског сликара Димитрија*, 168, који износи мишљење да се натпис односи на старији Деизисни чин, који би, дакле, непуну деценију од постављања био замењен Деизисним чином који данас стоји на иконостасу; такође, исти аутор на основу дела сачуваног натписа претпоставља да би поменути сеоски кнез могао бити истоветан са Костадином наведеним у решењу поводом тужбе из 1677, али ово питање оставља отвореним, уп. *исто.* 168, нап. 35.

патријаршијски престо придржавао Арсеније III Црнојевић.³⁸ На основу уметничког рукописа ова дела су приписана Димитрију Даскалу, бококторском уметнику, познатом као родоначелник чувене сликарске школе Димитријевић–Рафаиловић.³⁹ Вишедеценијски размак између појединих радова упућује на тешке прилике, али уметничке одлике сачуваних дела сведоче да су дубочички монаси тражили иконописце и резбаре међу најпознатијима у свом времену.⁴⁰

Гашење манастира –18. век

Ратови и нестабилна унутрашња ситуација на тлу Отоманског царства, те велике миграције становништва управо са овог тла, неповољно су се одразили на мања манастирска братства попут дубочичког, али су и много већи и богатији манастири проживели тешке тренутке.⁴¹

Турска документа из 18. века главни су извор за дешавања везана за дубочички манастир.⁴² У делу стручне литературе преовладава мишљење да је манастир обнављан 1737. но позната документа то не потврђују.⁴³ Заправо, о манастиру Дубочице у овим годинама сазнаје се посредно, из судске документације поводом вишегодишњег проблема између емина чадничког Пири-аге и монаха манастира Св. Тројице пљеваљске. Први документ који описује покушаја отимања манастирских имања од стране чадничког емина носи датум 8. новембар 1734. али пљеваљски кадија бележи

³⁸ Љ. Стојановић, *нав. дело*, 1, бр. 1754, уп. М. Живковић, *Иконе бококторског сликара Димитрија*, 168.

³⁹ М. Живковић, *нав. дело*, 168–186.

⁴⁰ Извесне сличности показује украшавање манастира Подврха, који је добио иконостасну преграду пола века после завршених радова на осликавању цркве, такође из неколико фаза, уп. А. Сковран, *нав. дело*, 134–161.

⁴¹ Ж. Шћепановић, *нав. дело*, 138–171.

⁴² Могуће је да се два документа односе на Дубочицу, али се без превода ова претпоставка не може потврдити: ради се о бојурудџији за грађу за покривање из 1712, в. А. Пејатовић, *нав. дело*, бр. 342, и судској пресуди из 1731. на којој је исписана белешка „када ступу оборисмо”, *исто*, бр. 331. Обарање „ступе” би могло значити да је уз цркву изграђен некакав објекат или чак звоник без одобрења, те је кадија, у складу са добропознатом политиком коју су отоманске власти водиле спрам хришћанских богомоља, наредио рушење грађевине за коју није постојала дозвола.

⁴³ Ово наводи В. Петковић, *нав. дело*, 109, нап. 1460, што је прихваћено и у каснијој литератури.

да монаси имају уверење о поседу.⁴⁴ Незадовољан пресудом, Пири-ага је поново тужио Тројичане 14. априла 1737. но пљеваљски и пријеполски кадија су, захваљујући показаним тапијама, пресудили у корист манастира већ 20. априла 1737. а на основу ранијег документа од 6. маја 1735.⁴⁵ Када је у питању имање манастира Дубочице, пресудну улогу имала је тапија из 1596.⁴⁶ Будући да у решењу стоји да поседу манастира Дубочице „држе поменути калуђери”, у науци је прихваћено мишљење да је овај манастир био напуштен а његова добра припојена тројичком манастиру.⁴⁷

Ипак, став да је Дубочица била угашена доводи у сумњу запис из 1752. у коме се изричито наводи духовник кир Филотеј у манастиру Дубочици.⁴⁸ У истом смислу би се могао протумачити и добро познати податак да је 1762. дубочичка црква поново поправљана: ове године су турске власти издале низ одобрења и решења да се грађевина, „пошто је склона паду ... доведе у пређашње стање”, те да се поново прекрије, укључујући и извештај о изласку кадије на лице места због провере радова.⁴⁹

Ово је и последње познато помињање манастира Дубочице. На признацима о плаћеном порезу из 1768. и 1783. манастир се не помиње већ само истоимено село, што би упућивало да је убрзо после поправке светиња била напуштена.⁵⁰

⁴⁴ Ф. Барјактаревих, *нав. дело*, бр. 92.

⁴⁵ Исто, бр. 97 и 98, уи. А. Пејатовић, *нав. дело*, бр. 327.

⁴⁶ В. нап. 23.

⁴⁷ За тумачење да је Дубочица била напуштена и да су њене земље припале манастиру Св. Тројице у Пљевљима, в. С. Петковић, *Манастир Света Тројица код Пљеваља*, 118.

⁴⁸ Запис је сачуван у књизи из цркве у Бистрици код Нове Вароши, в. Љ. Стојановић, *нав. дело*, 2, бр. 3028. На овај податак, пренебегнут у старијој литератури, указује М. Живковић, *Икона Богородице са Христом и Светим Николом из манастира Свете Тројице у Пљевљима—прилог проучавању сликарског опуса Максима Тујковића*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 41 (2013) 9–31, посебно 25, нап. 31. Исти аутор износи и претпоставку да је у јеку борбе са Пири-агом, могуће 1733/34. Максим Тујковић, један од виђенијих уметника свога доба и ученик Димитрија Даскала, боравио у Дубочици за који је насликао икону Богородице Гликофилусе са св. Николом, данас у ризници манастира Св. Тројице Пљеваљске, *исто*, 24–25.

⁴⁹ Ф. Барјактаревих, *нав. дело*, бр. 107, уи. А. Пејатовић, *нав. дело*, бр. 320–324, 326, 333.

⁵⁰ Ф. Барјактаревих, *нав. дело*, бр. 110 и 112. У документу бр. 110 не наводи се име манастира, али с обзиром на то да плаћени износ од 800 акчи одговара суми који је манастир Св. Тројица Пљеваљска платио 1783. (документ бр. 112), вероватно је и у претходној признаници у питању тројички манастир.

Парохијска црква –19. век

Да је манастир већ почетком 19. века сигурно био угашен, указује признаница од 11. марта 1807. на којој се помиње село Дубочица „у руци калуђера Св. Тројице”.⁵¹

Руски дипломата и путописац Александар Гиљфердинг, пролазећи овим крајевима 1857. описао је Дубочицу као цркву у којој се служи иако радови на грађевини, тачније крову храма, нису завршени.⁵² Житељи оближњег села Матаруге и још неких околних села сами су обновили цркву и кућу за свештеника, при чему нису добили никакве повластице или помоћ од власти, ни турских ни црквених. Када је манастир претворен у парохијску цркву није познато; по једном познијем судском документу, чији наводи нису потпуно веродостојни, Дубочица је већ око 1835. а можда и раније служила као парохијска црква.⁵³ Претварање манастира у мирске цркве је добро позната пракса у ово време, али се наведена година мора узети са опрезом.⁵⁴ У овом статусу Дубочицу је затекао и описао и Сава Косановић 1871. уз опаску да је црква „мирска и у неколико под надзором игумана тројичанског.”⁵⁵ Занимљиво је да је од пет књига које је нашао у дубочичкој цркви, пажњу Косановићу привукло четворојевањђеље из 1545/46. писано

⁵¹ Исто, бр. 116.

⁵² А. Ф. Гиљфердинг, *нав. дело*, 239.

⁵³ Захваљујемо се породици Ненадић, чији су преци генерацијама као свештеници служили у Дубочици, на уступљеном документу. Поменути судски документ је жалба чланова породице Ненадић Вишем аграрном суду у Скопљу на пресуду Аграрног суда за Срез Пљеваљски бр. 606/36 од 22. 09. 1937, због нерешених имовинских односа. У жалби се наводи (нетачно) да је Дубочица увек била парохијска црква; подаци да је после насилног протеривања свештеника између 1795–1800. (што би наводило да је већ тада служила као мирска црква) Дубочица поново оживела, могуће око 1835, те да су у то време свештеници живели у селу Гачевићима а да су се у селу Дубочици настанили тек око 1875, и у самом документу су наведени као несигурни. Бар део наведених података се не може прихватити, с обзиром да се последњи навод не слаже са описом који доноси Гиљфердинг, помињући да је уз цркву грађена и кућа за свештеника, уп. претходну нап.

⁵⁴ Сличну судбину доживео је нпр. манастир Подврх: да је обнова, не зна се када страдалог и могуће запустелог манастира, окончана 8. маја 1868. трудом низа свештених лица, што упућује да је служила као мирска црква, сведочи камена плоча узидана на јужном делу западне фасаде. Фотографију натписа објавио је Ј. Медојевић, *Црква св. Николе у Подврху – монографија*, Бијело Поље 1997, 201 (= *Цркве у бјелополском крају*, Пријепоље 2000, 162–185).

⁵⁵ С. Косановић, *нав. дело*, 179–180.

у доба „јеромонаха и игумана Висариона, при Никанору архијепископу.”⁵⁶ И Висарион, ктитор и игуман манастира св. Тројице код Пљеваља, и херцеговачки митрополит Никанор, познат су у историји,⁵⁷ а налажење тројичке књиге у Дубочици потврђује тесне везе између две светиње. Као парохијска црква, Дубочица је ушла и у 20. век, да би јој тек недавно био враћен статус манастира.

На основу публикованих историјских извора, најзначајнији догађаји из историје манастира Дубочице ушли су у стручну литературу превасходно прегледног типа. Претресање извора дало је могућност да се део досадашњих ставова коригује, указано је на неке догађаје који у литератури били недовољно истакнути, као што су и залагања за просперитет манастира одређених личности, пре свега игумана, расветљена колико је то било могуће. Док натписи у цркви, ктиторски из 1565. и донаторски натписи на иконостасној прегради из 17. века, уз записе у рукописима који су до краја 16. столећа настали у манастирском скрипторијуму или су му припадали, дају могућност да се склопи слика, макар и у грубим обрисима, о настанку и формирању историјско-уметничке целине манастира, турска документа пружају подробније информације о животу манастира Дубочице. У раду су узети у обзир подаци и документа за које је било извесно да се односе на манастир Дубочицу, или је било довољно податка да се укаже на могућу везу са манастиром. Описи путописаца и истраживача старина из 19. века сведоче о затеченом стању цркве. Овим никако није стављена тачка на истраживање историје манастира Дубочице: превођењем и објављивањем докумената сачуваних у архиви тројичког манастира засигурно ће се доћи до нових података чиме ће се историја манастира Дубочице али и других светиња овог краја значајно употпунити.

⁵⁶ Исто

⁵⁷ С. Петковић, *Манастир Света Тројица код Пљеваља*, 15–18.

Резиме

Манастир Дубочица са црквом посвећеном св. Николи налази се у селу Отиловићи код Пљеваља (Црна Гора). Због изградње Термоелектране Пљеваља и вештачког акумулационог језера манастир је 1983. дислоциран из долине реке Ђехотине на садашње место.

На основу публикованих историјских извора (натписа, записа, турских докумената и путописа и описа писаца 19. века), најзначајнији догађаји из историје манастира Дубочице ушли су у стручну литературу превасходно прегледног типа. Претресање извора дало је могућност да се део досадашњих ставова коригује, указано је на неке догађаје који у литератури били недовољно истакнути, као што су и залагања за просперитет манастира одређених личности, пре свега игумана, расветљена колико је то било могуће.

Док натписи у цркви, о настанку манастира из 1565. и донаторски натписи на иконостасној прегради из 17. века (1622, 1677/78. и 1682–90), уз записе у рукописима који су до краја 16. столећа настали у манастирском скрипторијуму или су му припадали (1595, 1598), дају могућност да се склопи слика, макар и у обрисима, о настанку и формирању историјско-уметничке целине манастира, турска документа пружају подробније информације о животу манастира Дубочице (обнова 1600, привилегије 1617, проблеми са локалним властима 1618. и 1640; могућност да је манастир био угашен 1737. податак о манастиру из 1752. и обнова 1762). Дубочица је 1857. обновљена као парохијска црква, како је ушла и у 20. век, да би јој тек недавно био враћен статус манастира.

PhD Sanja PAJIĆ

A CONTRIBUTION TO THE STUDY OF DUBOČICA MONASTERY

Summary

The Dubočica monastery, which includes the church of St. Nicolas, is in the village Otilovići near Pljevlja (Montenegro). In 1983, during the construction of the thermoelectric plant and the artificial accumulation lake, the monastery was relocated from the valley of the Ćehotina river to its current location.

Based on published historical sources (inscriptions, records, Turkish documents, travelogues and writers' biographies of the 19th century), the most significant events in the history of Dubočica monastery have mostly been included in survey literature. The current analysis of primary sources allows for some opinions to be challenged, and highlight certain events insufficiently emphasized in the literature so far. Thus, certain figures' commitment to improving the monastery, above all the monastery's prior, has been illuminated to the extent possible.

The church inscriptions that record the founding of the monastery in 1565, as well as donors' inscriptions on the 17th century iconostasis (from 1622, 1677/78, and 1682-90) and notes in manuscripts either found in the monastery or made in its scriptorium (1595, 1598), offer the possibility of constructing an image, however fragmentary, of the creation and formation of the monastery as a historical and artistic unit. However, Turkish documents offer more substantial information regarding the life of Dubočica monastery (restoration in 1600, privileges of 1617, problems with the local government in 1618 and 1640, the possibility that the monastery was closed in 1737, the reappearance of the monastery in documents in 1752 and restoration again in 1762). Dubočica was restored in 1857 as the parish church, and entered the 20th century as such, only to be given the status of monastery once again only recently.